

**ПРОБЛЕМА ІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ОСВІТНІЙ
ПРОСТІР ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ ГІРСЬКОГО РЕГІОНУ**

У статті розкриваються проблема інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в освітній простір сучасної школи, висвітлюються організаційно-методичні засади забезпечення права дітей з особливими потребами на освіту, розкриваються актуальні проблеми організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, визначаються сутність та особливості впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітні навчальні заклади гірських регіонів України. Зазначено, що інклюзивна освіта на шляху становлення в нашій державі переживає чимало труднощів, до яких належать невідповідність педагогічних кадрів до роботи з дітьми з різними нозологіями загальноосвітній школі, недостатній ступінь розвитку нормативно-правової бази, неналежне додаткове фінансування інклюзивних закладів. Автор наголошує, що процеси інтегрування дітей з особливими потребами в освітній простір загальноосвітньої школи набувають поширення в Україні, що вимагає підвищеної уваги громадськості і держави до навчання особливих дітей, що забезпечить їм рівний доступ до якісної освіти в різних регіонах.

Ключові слова: інтеграція, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, гірське середовище.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Для сучасних процесів становлення

громадянського суспільства характерні розвиток процесів гуманізації соціальних відносин, усвідомлення громадянами важливості проблем соціально-антропологічного порядку. Це створює необхідні передумови для переходу від принципу соціальної корисності до соціальної толерантності, до визнання прав та гідності кожної людини, незалежно від її статусу, місця проживання, від здібностей та переконань. Реалізація окреслених змін соціально-економічного та освітнього характеру можливі лише за умов дотримання принципів взаєморозуміння, взаємодопомоги, терпимості та солідарності. Згідно з визначень концепції «Нова українська школа» (2016), освітні заклади мають працювати на основі «педагогіки партнерства», що передбачає повагу до особистості, довіру у відносинах, соціальне партнерство [2]. Адже успішна діяльність нової української школи неможливе без формування толерантного освітнього простору. Відповідно у свідомості зростаючої особистості повинно сформуватися розуміння та визнання факту необхідності розвитку соціальних відносин, основу яких складає терпимість, справедливість, солідарність, відмова від насилля і нанесення шкоди іншим людям. Не дивлячись на наявність філософських, соціальних, психолого-педагогічних досліджень з проблеми толерантності, невирішеним залишається питання формування толерантного середовища шляхом інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальношкільний освітній простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми освітньої інтеграції та інклюзії стали предметом наукових розвідок багатьох вітчизняних (Л. Будяк, Н. Ворон, І. Зверева, Т. Ілляшенко, А. Капська та ін.) і зарубіжних (Д. Барбер, Т. Бут, Д. Деспелер, Д. Харві та ін.) вчених. У своїх напрацюваннях дослідники (А. Захаров, І. Зверева, І. Іванова, А. Капська, Л. Марченко, С. Пальчевський) розкривають концептуальні підходи соціально-педагогічного інтегрування зростаючої особистості з функціональними обмеженнями. Задля з'ясування сутності дослідження доцільно узагальнити праці, присвячені аналізу функціонування гірських шкіл О. Будник, П. Лосюка, Р. Скульського та ін. Однак проблема інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальношкільний освітній простір навчальних закладів гірського регіону Українських Карпат ще не достатньо вивчена і потребує певних розвідок та корекції.

Мета статті полягає у розкритті психолого-педагогічних засад інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальношкільний освітній простір та визначенні основних шляхів його формування в новій українській школі гірських регіонів Українських Карпат.

Для розв'язання поставлених завдань було застосовано комплекс **методів дослідження**. Теоретичні: теоретичний аналіз та синтез під час опрацювання наукової літератури з вказаної проблеми; індукція, абстрагування, порівняння, узагальнення, систематизація - під час вивчення досвіду роботи практичних працівників у цій галузі; емпіричні: анкетування та бесіда з фахівцями, які займаються інклюзивним навчанням; статистичні - для підтвердження фактичних матеріалів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Удосконалення системи вітчизняної освіти відповідно до принципів гуманізації та індивідуалізації передбачає розробку теоретичних моделей, які найбільш повно відображають зміст і характер допомоги дітям з обмеженими можливостями в умовах конкретної загальноосвітньої школи, спеціалізованого навчального закладу чи

навчально-виховного комплексу. Актуальність окресленого завдання визначається зростаючою тенденцією до збільшення кількості дітей з різними нозологіями. Це створює необхідні передумови для переходу від принципу соціальної корисності до соціальної толерантності, до визнання і поваги прав і гідності кожної людини незалежно від його здібностей або переконань. Процеси реформування системи спеціальної освіти привели до реструктуризації соціальної інтеграції та адаптації дітей з обмеженими можливостями здоров'я, поставили їх перед проблемою налагодження самостійного життєустрою та життєдіяльності на тлі низької ефективності реалізації корекційних соціально-освітніх технологій. Відповідно традиції щодо явного та прихованого порушення конституційних прав таких дітей на життя і виховання в сім'ї, отримання повної середньої освіти, на доступ до інформаційних, рекреаційних і просто життєвих ресурсів навколишнього середовища, повинні залишитися в минулому. Однак й на цей час можна спостерігати дещо парадоксальну, але в цілому типову для трансформаційних періодів розвитку, ситуацію, яка відрізняється, з одного боку, - наявністю законодавства, яке декларує права «особливої дитини» на розвиток, освіту, соціально-освітню інтеграцію, а з іншого - фактичною відсутністю механізмів його реалізації.

Впровадження інклюзивного навчання в загальноосвітній школі визначається організаційно-правовими засадами впровадження інклюзивного навчання у школі, які визначає законодавство України, міжнародні нормативно-правові акти у сфері забезпечення права на освіту людей з особливими освітніми потребами. Адже загальноприйняті у світовій спільноті міжнародні стандарти в галузі прав людини ґрунтуються на ідеї участі кожної особи в суспільному житті на засадах рівності (ООН, 1993).

Упродовж останніх десятиліть освітньо-виховний простір України характеризується тенденцією до розвитку та урізноманітнення діяльності традиційних навчальних інституцій, збагаченні й розширенні їх функцій, технологій роботи, а також у створенні інноваційних педагогічних систем, що відіграють важливу роль у наданні якісних освітніх послуг для всіх категорій населення, які проживають у важкодоступних віддалених регіонах. Педагогічна реальність, визначальним чинником якої є стан національної системи освіти й виховання, покликана до життя створення інноваційної моделі інноваційної освіти, як педагогічної системи, головною ознакою якої є максимальне забезпечення особистісно орієнтованого підходу у навчанні й вихованні дітей з метою їх саморозвитку й самовдосконалення.

Інклюзивна освіта, організована належним чином зможе вирішити проблеми саморозвитку й самореалізації особистості, оскільки має глибокий інноваційний потенціал, який може слугувати засобом підтримки та збереження значної кількості громадян з певними вадами розвитку. Вона здатна забезпечити повноцінний розвиток сутнісних сил особистості (розуму, інтелекту, здібностей), а на сучасному етапі - має ще й значний соціально-педагогічний потенціал. Взаємодія традиційних та інноваційних, а подекуди - й альтернативних за формою - освітньо-виховних концепцій й інституцій здатна забезпечити досягнення головного завдання реформування освіти - через урахування й творче використання міжнародного досвіду та практичних напрацювань педагогічних здобутків у царині інклюзії. Впровадження цих моделей та втілення запропонованих ініціатив дасть шанс зробити інклюзивну освіту в Україні

стійкою, потужною, зорієнтованою на найкращі зразки європейських і світових освітніх систем.

Державні документи й програми останніх років [2; 3; 4] пронизані ідеєю, що головною метою української системи інклюзивної освіти є створення умов для розвитку та самореалізації кожної особистості, формування покоління, здатного навчатися упродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства. Згідно цього положення, передбачено, зокрема, створення різних типів навчальних закладів задля забезпечення всебічного навчання, виховання та розвитку дитини з різними видами інклюзії як цілісної особистості, її здібностей та обдарувань, формування людини, здатної до свідомого громадянського вибору.

На загальнодержавному рівні діють різноманітні закони, програми, положення що визначають шляхи та форми організації інклюзивної освіти громадянам з різними видами інклюзії. Відповідно до положень Державного стандарту загальноосвітньої початкової освіти (2011), Концепції «Нової української школи» (2016), Закону України «Про освіту» (2017) визначено нові підходи до організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами: інклюзивне та інтегроване навчання; формування життєвої компетентності у дітей з порушеннями психофізичного розвитку як умови їх соціальної інтеграції, здатності застосовувати здобуті знання і вміння у практичній життєдіяльності. Так зокрема проблема забезпечення права й організації інклюзивної освіти висвітлено у 24 статтях нового Закону України «Про освіту» (2017), дві з яких (19 і 20) присвячені проблемам інклюзії. Важливими є новації закону для дітей з розладами слуху та зору. Для таких дітей уводиться система із забезпечення права на складання зовнішнього незалежного оцінювання рельєфно-крапковим шрифтом Брайля та видача документа про освіту, чого досі не було в Україні. Також особам із порушенням слуху гарантовано право на навчання жестовою мовою та на вивчення в школі української жестової мови, що значно підвищить кількість доступу дітей з особливими освітніми потребами до якісної освіти.

Однак на регіональному рівні виникає первинна суспільна потреба в організації доступної освіти дітям з особливими освітніми потребами, що, в свою чергу, визначає перед місцевими органами освіти пріоритетні завдання, спрямовані на задоволення визначених потреб. Створення умов для їх повної реалізації в системі загальної середньої освіти стає реальністю в окремих навчальних закладах, що сприймається більше як виняток, ніж загальноприйняте правило. Погоджуємося з думкою А. Колупаєвої, стосовно того, що «інклюзія в кожному окремому випадку обумовлена конкретним контекстом (місто - село, етнічна/релігійна однорідність - розмаїтість, культурні традиції, економічний та соціальний рівень розвитку країни), і тому єдиної формули успішного залучення дітей з різними здібностями, яку можна застосувати до будь-якої школи, не існує» [1,39]. Відповідно управлінцям, педагогам, батькам, представникам громадськості, волонтерам необхідно продумати як врахувати регіональні, місцеві особливості під час запровадження інклюзивного навчання у віддалених та важкодоступних гірських навчально-виховних закладах. Позаяк система регіонального розвитку та управління, як і вся система місцевого самоврядування, знаходиться в нашій країні на стадії становлення, в зв'язку з цим потребують оновлення всі її компоненти, включаючи освітній.

У своїй діяльності загальноосвітні заклади України, організовуючи навчання дітей з особливими освітніми потребами, керуються Положенням про *«Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»*, яке на законодавчому рівні визначає нормативно-правові механізми запровадження інклюзивного навчання в школи з метою реалізації «рівного права дітей з особливими потребами на освіту за місцем проживання, їх соціалізації та інтеграції в суспільство, залучення батьків до участі у навчально-виховному процесі» [2]. Дія цього положення безпосередньо поширюється на всі навчальні заклади нашої країни, не залежно від їх підпорядкування та місця розташування - чи це велике місто чи віддалене гірське село. Тому інтеграція та включення інклюзивної освіти у навчальні заклади гірського регіону повинно відбуватися планомірно й цілеспрямовано з врахуванням потреб та запитів дітей та матеріальних можливостей шкіл. Адже загальноосвітні школи з інклюзивним навчанням повинні не лише забезпечити надання якісних освітніх послуг усім дітям, а й сприяти рівному доступу до її здобуття, шляхом усунення дискримінаційних установок і настроїв та створення сприятливої атмосфери в об'єднаних територіальних громадах [3].

Робота над міжнародним проектом «Гірська школа Українських Карпат», який здійснюють науковці ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», вивчення досвіду педагогів-практиків, які працюють гірських школах, дає підстави стверджувати про затребуваність окресленої проблеми. Оскільки в Україні у 27 районах чотирьох гірських областей, згідно статистичних даних, наведених Інститутом освітньої аналітики, лише в 2016-2017 н. р., діяли 650 загальноосвітніх шкіл, які знаходяться в населених пунктах зі статусом «гірський», а кількість учнів, які навчаються у цих навчальних закладах сягає 104 454 (Закарпатська область - 35186, Івано-Франківська область - 47953, Львівська область - 15670, Чернівецька область - 5645). Чималою є кількість учнів з різними нозологіями, які навчаються у цих загальноосвітніх закладах - 1752 (Івано-Франківська область - 795, Закарпатська область - 680, Львівська область - 178, Чернівецька область - 99). Відповідно, лише кількість учнів, які навчаються в загальноосвітніх школах Івано-Франківської області складає 148521, а кількість учнів з інвалідністю, які навчаються у названих школах переважає дві з половиною тисячі (2614) [6].

Таким чином на зміну спеціалізованому навчання приходять нові, прогресивні форми здобуття освіти - інтеграція та інклюзія.

Питання інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір набирає своєї значимості у контексті тих змін, які на сьогодні відбуваються в освіті. Адже інтегрування до загальноосвітніх навчальних закладів моделі інклюзивної освіти в умовах важкодоступного та віддаленого Карпатського регіону є важливим соціальним аспектом у розвитку системи освіти в цілому. В цьому контексті акцентується увага освітян, управлінців, батьків, громадськості на дотримання прав дітей з особливими можливостями здоров'я, розширення міжвідомчої взаємодії, формування доступної освіти для всіх учасників освітнього простору. Згідно твердження О. Будник, *«інтеграція особи з інвалідністю в середовище здорових людей у процесі навчання, виховання, посиленої трудової діяльності, проведення вільного часу та ін. є основною метою впровадження інклюзивної освіти. Власне, право дітей із функціональними обмеженнями на інтеграцію у суспільство - це основний*

принцип міжнародних стандартів щодо забезпечення їм доступу до якісної освіти» [7,100].

Недостатня розробленість цієї педагогічної проблеми, збільшення кількості дітей з порушеннями психофізичного розвитку, котрі не мають змоги отримувати психолого-педагогічну підтримку та корекційно-реабілітаційну допомогу, недостатній рівень культури та освіченості педагогів та батьків, брак елементарної матеріальної бази, низький фінансовий стан сімей, незадовільне навчально-методичне забезпечення зумовлюють процеси переосмислення суспільством ставлення до осіб з особливими потребами [5, 5]. З цією метою необхідно визначитися з обґрунтуванням цілісного комплексу умов, необхідних і достатніх для формування доступної якісної освіти в умовах важкодоступного та віддаленого регіону, врахування яких дозволить визначити основні напрямки розвитку та становлення інклюзивної освіти.

Таким чином до провідних умов відносимо:

- діагностика стану здоров'я та фізичних можливостей дітей;
- дієвий контроль за ходом впровадження інклюзивного навчання в загальноосвітніх закладах регіону;
- ієрархічна організація і розподіл повноважень у міжвідомчій взаємодії;
- матеріально-технічне, навчально-методичне забезпечення організації інклюзивного навчання у школах, які знаходяться у населених пунктах зі статусом «гірський»;
- інформаційний супровід діяльності освітніх закладів з інклюзією;
- оновлення стратегії і тактики взаємодії педагогів з батьками, зміна її векторів та акцентів, залежно від потреб регіону.

Організація Об'єднаних Націй як визнаний міжнародний законотворець інклюзії, визнала одним із елементів сталого розвитку - *гірські території Землі*, яким властиві: специфічне територіальне розміщення (гірські ландшафти), віддаленість від розвинутих промислових центрів, особливості кліматичних умов, екологічно чисті сировинні ресурси, насичена екосистема тощо. Саме тому навчання дітей з особливими освітніми потребами в навчальних закладах гірських регіонів має чимало переваг щодо організації інклюзивного навчання. До яких відносимо:

екологічно чисте природне середовище, що сприяє організації та підтримці здорового способу життя зростаючої особистості;

- залучення дітей до традиційних родинних промислів та ремесел (гончарство, ліжникарство, ткацтво, лозоплетіння, вишивання);
- включення дітей до різних видів спільної сімейної трудової діяльності (допомога батькам по господарству);
- формування цілісної всебічно розвинутої особистості, яка базується на багатівікових традиціях, звичаях, обрядах горян (розширення кола спілкування особливої дитини, розвиток її творчих здібностей);
- оптимізм, віра у власні сили та можливості, що ґрунтується на глибокій духовності, закладеній батьками з ранніх років життя дитини.

Такі види діяльності в комплексі слугують фізичному розвитку дітей з інклюзією, формують відчуття власної затребуваності та значущості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З ростом економічного і соціокультурного розвитку нашої країни відбуваються значні зміни в освітній політиці відносно людей, які за певними критеріями відрізняються від більшості.

Тому основним завданням спеціальної освіти стає забезпечення повноцінного й гідного життя осіб з особливостями психофізичного розвитку, їх адаптація в освітній простір загальноосвітньої школи, безпосередня посильна участь у житті суспільства, включення в соціальні відносини. Подальші наукові розвідки пов'язуємо з проблемою підготовки фахівців до організації інклюзивної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально-методичний посібник. Кол. авторів: Колупаєва А. А., Софій Н. З. та ін. / За заг. ред. Даниленко Л. І. - К.: 2007. - 128 с
2. Концепція розвитку інклюзивної освіти України. Загальні положення 2010 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/
3. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р. № 872 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/872-2011>.
4. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://mon.gov.ua.202016/12/05/konczepczya.pdf>.
5. Швед М. Основи інклюзивної освіти : підручник / М. Швед. - Львів : УКУ, 2015. - 360 с.
6. Chervinska Inna. The educational space as a sphere of interaction school, family and civil society. «Scientific bulletin of Chetm. **Redakcja:** przewodniczacy P. Mazur. Section of Pedagogy». No. 1. 2016. pp. 37-43
7. Dubkovetska I., Budnyk O. Implementing Inclusive Education in Ukraine: Problems and Perspectives // Journal of V. Stefanyk Precarpathian National University. *Scientific Edition*. Vol. 3, No. 2-3(2016), 99-105.

REFERENCES:

1. Kolupaieva, A. A., & Sofii, N. Z., Danylenko, L. I. (Ed.). (2007). *Inkluzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia* [Inclusive school: Peculiarities of organization and management]. Kyiv.
2. *Kontseptsiiia rozvytku inkluzyvnoi osvity Ukrainy* [Concept of development of inclusive education of Ukraine]. (2010). Retrieved from http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/
3. Cabinet Ministers of Ukraine. (2011). *Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkluzyvnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh* [On Approval of the Procedure for the Organization of Inclusive Education in General Education Institutions]. {Resolution No 872, August 15}. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/872-2011>
4. *Kontseptsiiia «Nova ukrainska shkola»* [Conceptioin "New Ukrainian School"]. Retrieved from <http://mon.gov.ua.202016/12/05/kontseptsziya>.
5. Shved, M., (2015). *Osnovy inkluzyvnoi osvity* [Fundamentals of inclusive education]. Lviv: Ukrainyskyi katolytskyi universytet.
6. Chervinska, I. (2016). The educational space as a sphere of interaction school, family and civil society. *Scientific bulletin of Chebn. Section of Pedagogy. No. 1* (pp. 37-43). **Redakcja:** przewodniczacy P. Mazur.
7. Dubkovetska I., Budnyk O. (2016). Implementing inclusive education in Ukraine: Problems and perspectives. *Journal of V. Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition: Vol. 3, No. 2-i* (pp. 99-105).

Inna Chervinska. Problem of integration of children with special needs in educational space secondary school's mountain region

The article outlines the organizational and methodological principles for the provision of the right of children with special educational needs, discloses the actual problems of organizing inclusive

education in general educational institutions, and identifies the essence, peculiarities and problems of the introduction of inclusive education in general educational institutions of mountain regions of Ukraine.

It has been pointed out that inclusive education on the path of formation in our country is experiencing a number of difficulties, which include the lack of training of teachers for work with children with special needs in a secondary school, insufficient level of development of the normative-legal base, inadequate additional financing of inclusive institutions, low level of educational-methodical support. It is emphasized that the processes of integrating children with special needs into general education institutions are becoming widespread in Ukraine, which requires the increased attention of society and the state to the study of special children on the basis of humanism and tolerance, providing them with affordable and quality education, which are indicators of the development of a democratic society.

The purpose of the paper is to reveal the psychological and pedagogical ways of integrating children with special educational needs into the general educational space.

The author defines the main ways reforming inclusive education in the new Ukrainian school mountainous regions of the Ukrainian Carpathians.

Keywords: *children with special educational needs, inclusive education, inclusive education, mountain environment.*